

Umar Xayyomning ta'lim tarbiyaga oid ilmiy va falsafiy qarashlari

Saidali Iminjonov

Xudoyorbek O'zganbayev

Ilmiy maslahatchi: M.Mirzakarimova

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Ushbu maqola buyuk faylasuf olim Umar Hayyom ta'lim tarbiya borasida ilmiy va falsafiy qarashlari haqida fikr yuritilgan. Maqolada Umar Hayyomning asarlari, risolalari, ruboiylari tahlil qilinib, ularning hozir kunda dolzarbligini yo'qotmagan va muhim ahamiyatga molik fikrlari, falsafiy qarashlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Umar Hayyom, faylasuf, shoir, matematik, ta'lim, ruboiy, tarbiya, ma'naviyat, ong, falsafa

Omar Khayyam's scientific and philosophical views on education

Saidali Iminjonov

Khudoyorbek Uzganbayev

Scientific advisor: M.Mirzakarimova

Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: The great philosopher Omar Khayyam on education. The article analyzes the works, treatises and rubai of Omar Khayyam, discusses their important ideas and philosophical views that have not lost their relevance until this day.

Keywords: Omar Khayyam, philosopher, poet, mathematician, education, rubai, education, spirituality, mind, philosophy

Insoniyat paydo bo'libdiki, uni yer yuzasidagi jamiki maxluqotlarga bo'lgan qiziqishi chegara bilmaydi. Qadim qadimlardan ilm ahli o'zlarining ilmiy qarashlari va yaratgan kashfiyotlari orqali hozirgi zamon tarraqqiyotiga mislsiz hissa qo'shganlar. Shunday kishilardan biri shubhasiz ulug' faylasuf, shoir, munajjim, matematik va tabib bo'lgan G'iyosiddin Abulfath Umar ibn Ibrohim Xayyom Nishopuriydir.

Al-Bayhaqiy o'zining "Tatimma "Sivon al-hikma" ("Hikmat javoni"ni to'ldiruvchi kitob") asarida Umar Hayyomni "tilshunoslik, musulmon qonunlari va

tarix mutaxassisi" deb ta'riflaydi. U Hayyomning xotirasi haqida: "Bir marta u (Hayyom) Isfaxonda ketma-ket yetti marta bitta kitobni diqqat bilan o'qib chiqib, yodlab oldi va Nishopurga qaytib kelganida, uni yoddan aytib berdi va uni asl nusxasi bilan solishtirganda, unchalik katta farq topmadilar" deb aytadi. Bu yerda Abu Ali deb mashhur ulamo Abu Ali ibn Sino (980-1037) nazarda tutilyapti.

O'rta asrlarda "falsafa fanlarining turli jabhalari" deyilganda juda xilma-xil fanlar falsafiy fanlarning predmeti sifatida tushunilgan edi: "falsafa" fanlari nazariy fanlarga bo'lingan, ular "yuqori fan" yoki "metafizika" (falsafa bizning so'zimiz bilan), "ikkinchi darajali fan" matematikasi va "quyi fan"ni o'z ichiga olgan va unga siyosiy, huquqiy va ma'naviy bilimlar kiritilgan.

"U har sohada bilimdon, falsafaning turli jabhalarida, ayniqsa matematikada", deydi geograf olim Zakariyyo al-Kozviniy o'zining Asir al-bilad va ahbaral-ibad ("Shaharlar yodgorliklari va Xudo qullari haqida") nomli kosmografik risolasida.

Dilim ilmlardan mahrum bo'lmabdi,
Bir sir qolmadiki, mavhum bo'lmabdi
Tun-u kun o'yladim yetmish ikki yil:
Ongladim - hech narsa ma'lum bo'lmabdi

Ushbu misralar orqali alloma ulamolar har qancha ilm ma'rifat egallagan, dunyoviy-u diniy ilmlar sirini egallagan bo'lmasin baribir ham ushbu dunyo sir sinoatining, tilsimining mingdan birini ham to'laligicha o'rganilmaganligiga, anglanmaganligiga ishora qilmoqda. Demakki, inson qanchalik ko'p bilgani sayin shunchalik oz narsani bilishini tushunib boradi. Umar Hayyoming yozgan asarlarini, ruboiylarini tahlil qilayotib uning asosiy bilimlari manbai muallim ekanligini, kishining qalbiga ma'naviyat urug'ini sepuvchi zot muallim ekanligini takror va takror ta'kidlaganligiga guvoh bo'lamiz.

Xususan, ushbu misralarda faylasuf olmani ma'naviyat urug'iga qiyoslab, ishqni so'zini ilm ma'nosida ishlatmoqda. Inson qalbida donolik urug'ini, o'z-o'zini anglaydigan muallim qo'yadi, ammo tuproq sharoitlari va o'simliklarni parvarish qilish shogirdning samimiyligiga bog'liqdir. Muallimlarning izidan yurib, biz ongimiz tuprog'iga donolik urug'ini sepib, o'zimizni tarbiyalash suvi bilan har kuni sug'orishimiz kerak. O'z-o'zini tarbiyalash o'z-o'zini azoblash degani emas. Bu sizga aqlning boshqarib bo'lmaydigan kuchlarini tashkillashtirish va jamlashga imkon beradigan usul, haqiqiy baxt keltiradigan turmush tarzini rivojlantirish demakdir. O'z-o'zini tarbiyalash usullariga qat'iy rioya qilsak, umidsizlikka olib keladigan yomon odatlar va istaklardan xalos bo'lsakgina haqiqiy baxt va saodat kalitini topamiz. Agar biz zaif, ziddiyatli va ongimiz tashvishlarga to'la, suv kabi yerga singib ketamiz. Ammo ma'naviy tarbiya va ilm izlanishida bo'lsak tabiatning barcha qonuniyatlari bizning ruhiyatimiz barkamolligiga xizmat qiladi. Kishi dunyoviy istaklarga berilmay vaqtini qadrlasa, ilmni isrof qilmasa, dunyo havaslaridan ilmni

ustun qo‘ya olsa, shunda bizning ruhimiz va tushunishimiz barcha yo‘nalishlarda harakat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Asarlari mutlaqo o‘ziga xos rang va ohanglarda yoritilgan. Uning ruboiylarida kuylangan boda, sharob, may asosan ruhoniylar fayz, ilohiy ishq va ma‘rifat zavqi timsolidir. Hayyom ruboiylaridagi may inson uchun ko‘zgu vazifasini o‘taydi. U insondagi axloq va axloqsizlikni, go‘zallik va xunuklikni ham o‘ziga, ham atrofga namoyon etuvchi vosita. Shu sababli uning tarbiyaviy ahamiyati katta, may - «shaxsni shaxs qiladi»: Mayni toqqa bersang tog‘ham raqs etar, Yomonlar yomonlab uni nahs etar. Maydan asti tavba qilmayman, zero, May tarbiya berar, shaxsni shaxs etar⁵

Umar Hayyom (Sh. Shomammedov tarjimasi)

Bu satrlar shunchaki shoirona tashbeh, go‘zal lutf uchungina aytilgan so‘zlar emas, balki chuqur mushohada va mulohazalar asosida chiqarilgan xulosa; Hayyom mayni ishonch bilan an‘anaviy axloqiy-estetik vosita sifatida talqin etadi. Zotan, aynan shunday fikrlarni biz yuqorida tilga olganimiz “Navro‘znoma” risolasidagi “Mayning foydasi haqida» degan bobda ham ko‘ramiz: «Ba‘zi ziyarak odamlar mayni haqiqiy insoniylik mahagi deyishadi. Ba‘zilar uni idrok tanqidchisi, ba‘zilar - bilish mezoni, ba‘zilar - qobiliyat ko‘zgusi deydilar... Kimda-kim besh jom mayi nob ichsa, o‘zidagi yaxshilik va yomonlikni, ya‘ni o‘zining ma‘naviyatini ko‘rsatadi. Dono odam ichishni boshlaganidan tugatguncha uning na so‘zlarida va na xatti-harakatlarida hech qanday qo‘pollik va yomonlik namoyon bo‘lmaydi. Inson shu darajaga (maqomga) yetgandagina may ichishi mumkin”, deb yozadi faylasuf olim o‘zining Navro‘znoma asarida.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umar Xayyom. Ruboiylar. T., O‘zKP MK nashriyoti, 1981. kh-davron.uz. Xurshid Davron kutubxonasi
2. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). “Avesto” va pedagogik fikrlar rivoji. *Science and Education*, 5(2), 224-228.
3. Madaminjonovna, M. M. *METHODOLOGY OF EDUCATIONAL TEACHING OF GENERAL SCIENCES*.
4. Muhammaddilyor Diyorbek O‘G‘Li Uzoqjonov, & Maxliyoxon Madaminjonovna Mirzakarimova (2025). Atrof-muhitni asrash va ekologik barqarorlikni ta‘minlash muammolari. *Science and Education*, 6 (12), 17-21.
5. Mirzakarimova, M. (2025). O ‘QUVCHILARDA TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIAGNOSTIK TAHLILI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (4), 1-1.

6. Mirzakarimova, M. (2025). Didactic Effectiveness of Teaching General Sciences with an Entrepreneurial Orientation. *Journal of Institutional Research South East Asia*, 23(3).

7. Uzoqjonov, M. D. O. G. L., & Mirzakarimova, M. M. (2025). Zamonaviy texnologiyalarning atrof-muhitga ta'siri. *Science and Education*, 6(11), 281-284.

8. El-Atrash, A., Zaki, S., Tousson, E., & Negm, M. (2022). Copper oxide nanoparticles induced liver and kidney toxicity in rat. *Asian Journal of Biochemistry, Genetics and Molecular Biology*, 12(4), 154-160.

9. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonov, M. D. O. G. L. (2025). Zamonaviy axborot texnologiyalariga o'tishda axborot xavfsizligi. *Science and Education*, 6(10), 89-93.

10. МИРЗАКАРИМОВА, М. М. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙУНАЛТИРИБ УЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.

11. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 11-15.

12. Uzoqjonov, M., & Mirzakarimova, M. (2025). The role and significance of artificial intelligence in modern society. *Technical Science Integrated Research*, 1(6), 8-10.

13. Mirzakarimova, M., & Uzoqjonov, M. (2025). Information security in information-communication technologies. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(6), 8-11.

14. Умнов, Д. Г., Кариев, А. Д., Тешабоев, А. Ю., & Мирзакаримова, М. М. (2024). Формирование финансовой грамотности и культуры потребления у старших дошкольников. *Перспективы науки и образования*, (6 (72)), 420-436.

15. MADAMINJONOVNA, M. X. T. T. Y. (2022). NALTIRIB O'QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI. *Nova. Pub*, 1-128.

16. Madaminjonovna, M. M. (2024). ECOLOGICAL-VALEOLOGICAL CULTURE IN THE "MAN-NATURE-SOCIETY" SYSTEM. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(5), 51-55.

17. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). Pedagogik mahoratning shakllanishi va rivojlanishi. *Science and Education*, 5(3), 264-269.

18. Mirzakarimova, M. M. (2024). O'qituvchining muomala madaniyati. *Science and Education*, 5(4), 278-282.

19. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari. *Science and Education*, 4(12), 321-324.

20. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o'rganish va bartaraf qilish. *Science and Education*, 4(11), 78-83.

21. Mirzakarimova, M. (2023). CLIL TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O'QUVCHILARNING TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METOD VA VOSITALAR. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (6), 410-415.

22. Мирзакаримова, М. М. (2020). Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. *Science and Education*, 1(4), 97-103.

23. Мирзакаримова, М. М. (2020). ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY. *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL" INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY*, 1(1), 63-65.

24. Mirzakarimova, M. M. (2022). The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. *Telematique.-2022.-S*, 7128-7131.

25. Мирзакаримова, М. М. (2020). Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. *Science and Education*, 1(4), 216-222.

26. Mirzakarimova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES. *Академические исследования в современной науке*, 2(8), 92-94.

27. Madaminjonovna, M. M. (2023). Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. *International Journal of Human Computing Studies*, 5(3), 15-17.